

Breda Zupanc

Novosti pri ocenjevanju in zaključevanju v izobraževalnih programih srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja

Povzetek: V prispevku so predstavljene poglobitve novosti, ki se vpeljujejo v slovenske srednje poklicne in strokovne šole na področju ocenjevanja tako med izobraževalnim procesom kot tudi na koncu, pri zaključnem izpitu in poklicni maturi. Na šolah potekajo v ocenjevanju pomembni premiki, sicer počasi, vendar vztrajno. Za uresničitev zastavljenih novosti bo treba še dodatno usposobiti učitelje, predvsem s področja metodično-didaktičnega znanja, ki upoštevajo sodobna pedagoška in psihološka spoznanja.

Ključne besede: ocenjevanje, izobraževalni programi za pridobitev srednje poklicne in strokovne izobrazbe, programski učiteljski zbor, minimalni standard znanja, timsko ocenjevanje, zaključni izpit, zaključno delo, poklicna matura.

UDK: 371.26

Strokovni prispevek

*Breda Zupanc, Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje, Slovenija
e-naslov: breda.zupanc@cpi.si*

Uvod

Konceptualne spremembe so se na področju ocenjevanja in zaključevanja v izobraževanju začele oblikovati v projektni skupini, ki je bila imenovana že leta 2003 in je delovala v okviru Evropskih socialnih skladov, ob nastajanju prenovljenega izobraževalnega programa srednjega poklicnega izobraževanja Avtoserviser. Program, ki je modularno in kompetenčno zasnovan ter zahteva drugačno strategijo ocenjevanja in zaključevanja, se začel izvajati na štirih pilotnih šolah v Sloveniji. Ob vpeljevanju tega programa se je poskusno uvajal in končno oblikoval nov koncept ocenjevanja, ki je prinesel v slovensko poklicno in strokovno izobraževanje precej novosti pri ocenjevanju in pri zaključnih izpitih. Poglavitne novosti so predstavljene v tem prispevku.

Ocenjevanje

Prenovljeni programi srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja so pripravljene v skladu z Izhodišči za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega ter programov srednjega strokovnega izobraževanja, ki so bili sprejeti leta 2001. V izhodiščih je poudarjena nova paradigma izobraževanja, ki izhaja iz zahtev sodobne družbe, in sicer, da je treba povezovati splošno, strokovno in praktično znanje. Cilj je doseči večjo vsebinsko povezanost in prepletenost znanja ter razviti poklicne in splošne kompetence, ki vodijo do celostne usposobljenosti posameznika za poklic, lažjo zaposljivost in zmožnost delovanja.

Prenovljenim izobraževalnim programom je sledil nov koncept ocenjevanja. V ospredje je postavljen dijak in njegova ustrezna poklicna usposobljenost. Opira se na ocenjevanje kompetenc oziroma doseganje zastavljenih ciljev. Pri dijakih učitelj spodbuja interes za doseganje zastavljenih ciljev in jih usmerja v kritično samoocenjevanje.

Za izobraževalni program srednjega poklicnega izobraževanja Avtoserviser in še za nekaj drugih izobraževalnih programov je veljal Pravilnik o ocenjevanju znanja v novih programih srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja (Ur. l. št. 103/2005 in 111/2006), ki je dovoljeval uresničevanje novosti. Na podlagi ugotovitev projektne skupine in izkušenj, pridobljenih pri uvajanju novosti, je bil pripravljen in objavljen kot podlaga za ocenjevanje nov Pravilnik o ocenjevanju znanja v poklicnem in srednjem strokovnem izobraževanju (Ur. l. št. 78/2007 in 8/2008), ki velja za vse programe nižjega, srednjega poklicnega in strokovnega izobraževanja.

Povečala se je avtonomna vloga šol, saj so pravila ocenjevanja bolj odprta. Šole imajo večji vpliv na ocenjevanje, saj morajo opredeliti svoja šolska pravila ocenjevanja. Ob tem se poraja vprašanje, kaj avtonomija prinaša šolam. Na eni strani je to zagotovo prednost, saj lahko pravila ocenjevanja prilagodijo učnemu procesu in dijakom, ki jih sami najbolje poznajo, na drugi strani pa prinaša veliko odgovornost.

V skladu z izvedbenim kurikulum programski učiteljski zbor izdela načrt ocenjevanja. V njem učitelji in strokovni delavci šole načrtujejo dejavnosti, ki so povezane z doseganjem zastavljenih učnih ciljev ter ocenjevanjem izkazanih kompetenc. Učitelji s strokovno presojo odgovorno odločajo, kako bodo merili - ocenjevali doseganje kompetenc (v nadaljevanju znanje) oziroma ugotavljali napredek dijakov.

Pred ocenjevanjem učitelji izpeljejo preverjanje znanja, s katerim ugotovijo, ali so dijaki dosegli zastavljene cilje, kako in na katerih taksonomskih ravneh. Poudarek je na razumevanju in uporabi zastavljenih ciljev. Tako preverjanje kot ocenjevanje se zastavljata v realnih položajih na različne načine. Pri tem je pomembno, da se ugotavlja dijakov napredek pri vsebinskem pa tudi procesnem znanju. Ocenjuje se oboje skupaj.

Dijakovo znanje se ocenjuje pri splošnih predmetih in strokovnih modulih s številčnimi ocenami od 2 do 5. Da dijak doseže oceno, mora izkazati vsaj minimalni standard znanja. Če ne izkaže minimalnega standarda znanja, učitelj oziroma tim učiteljev namesto številčne ocene zapiše ugotovitev NMS (ni dosegel minimalnega standarda) v redovalnico, ki jo po novem lahko šole oblikujejo same.

Učitelji morajo dijake seznaniti z oblikami in načini ocenjevanja ter minimalnimi standardi znanja, ki predstavljajo stopnjo znanja ali kakovosti dosežka, ki je potreben za pozitivno oceno oziroma še zadovoljivo sledenje pouku. Minimalne standarde znanja določi strokovni aktiv na šoli, učitelj oziroma tim učiteljev na podlagi katalogov znanja in izpitnih katalogov za učne izide, ki jih bodo ocenjevali.

Naslednja novost je timsko ocenjevanje, ki se najbolj izrazi pri ocenjevanju strokovnih modulov, kjer pri ocenjevanju sodelujeta najmanj dva učitelja. Navadno poteka pouk teoretičnega dela v namenskih šolskih učilnicah ločeno od praktičnega dela, ki se izvaja v delavnicah, medpodjetniških centrih ali pri delodajalcih, odvisno od vrste sklenjene pogodbe (individualna, kolektivna). Poučujejo različni učitelji, saj so tudi normativne podlage za učitelje teoretičnega

dela drugače kot za učitelje praktičnega dela. Čeprav se izvajata oba dela ločeno, učitelji ocenjujejo timsko, saj oblikujejo skupno številčno oceno, ki je sestavljena iz obeh delov. Takšen način ocenjevanja zahteva veliko medsebojnega sodelovanja in usklajevanja, to pa se za zdaj kaže kot težava.

Praktično usposabljanje z delom, ki ga dijaki opravljajo v realnem delovnem okolju, ne glede na vrsto učne pogodbe, se ocenjuje opisno z besedo (opravil, ni opravil). Enako se ocenjujejo tudi interesne dejavnosti.

Novost so tudi integrirane ključne kvalifikacije (učiti se učiti, socialne spretnosti, podjetništvo, varstvo in zdravje pri delu, informacijsko-komunikacijska pismenost, graditev kariere), ki se izvajajo v okviru posameznih programskih enot ali pa tudi kot samostojne programske enote in se spremljajo. Način in obliko spremljanja integriranih ključnih kvalifikacij določi programski učiteljski zbor.

Ob koncu pouka učitelj oziroma tim učiteljev določi oziroma določijo končno oceno oziroma ugotovitev pri posamezni programski enoti. Na podlagi končnih ocen in ugotovitev programski učiteljski zbor določi:

- za vsako šolsko leto splošni uspeh, ki se izraža v točkah (uspeh se izraža kot aritmetična sredina celih števil, zaokrožena navzgor);
- število kreditnih točk (kreditne točke se podelijo, ko dijak opravi vse obveznosti in izkaže vsaj minimalni standard znanja posamezne programske enote).

Dijak, ki je pozitivno ocenjen pri vseh programskih enotah in je izpolnil vse obveznosti, določene z izobraževalnim programom, je končal letnik in napreduje v naslednjega.

Programski učiteljski zbor pa lahko avtonomno iz utemeljenih razlogov dovoli napredovati v višji letnik tudi dijaku, ki ni pozitivno ocenjen iz vseh programskih enot oziroma ni opravil vseh obveznosti po programu. Za take dijake se obvezno pripravi osebni izobraževalni načrt, v katerem se določijo aktivnosti in roki, do kdaj je treba manjkajoče cilje doseči in jih izkazati.

Novost je, da se ob ponavljanju dijakom lahko upoštevajo vse do tedaj dosežene ocene oziroma opravljene obveznosti in da lahko v skladu z osebnim izobraževalnim načrtom hkrati opravljajo tudi obveznosti za naprej.

Prvi korak k uresničevanju vseživljenjskega učenja v srednjih šolah je navajanje dijakov na vodenje mape učnih dosežkov kot zbirke dokazil. Cilj vodenja mape učnih dosežkov je navajanje dijakov na načrtno dokumentiranje in zapisovanje njihovega razvoja ter napredka pri doseganju splošnih in poklicnih kompetenc. V prihodnosti si bo z njo lahko kot strokovnjak na svojem področju razvijal in uresničeval svojo poklicno pot in kariero.

Po novem lahko dijaki izkazujejo znanje tudi z izpiti (sprejemni, diferencialni, dopolnilni), ki so sedaj bolj v pristojnosti šole. Programski učiteljski zbor, ki obravnava vsakega dijaka individualno, ugotovi, pri kateri programski enoti in v kolikšnem obsegu mora dijak opravljati izpit. Šola avtonomno določi število izpitov v posameznem izpitnem roku, obseg, trajanje izpitov in tudi pravila izvedbe izpitov.

Prejšnje popravne izpite so nadomestili dopolnilni izpiti, ki so za dijake ugodnejši, saj morajo na dopolnilnem izpitu izkazati manjkajoče znanje oziroma vsaj minimalni standard znanja za tiste učne izide, ki jih med izobraževanjem niso.

Novost je tudi možnost priznavanja znanja, ki so ga kandidati oziroma dijaki pridobili formalno ali neformalno. Šole lahko potrjujejo tudi nacionalne poklicne kvalifikacije v skladu s predpisi, ki urejajo potrjevanje nacionalnih poklicnih kvalifikacij. Merila in postopek potrjevanja priznavanja znanja avtonomno določijo šole s svojimi šolskimi pravili.

Zaključevanje

Ko dijak uspešno zaključi zadnji letnik izobraževalnega programa in uspešno opravi vse obveznosti izobraževalnega programa v vseh letnikih, izpolni pogoje za opravljanje zaključnega izpita oziroma poklicne mature.

Zaključni izpit v prenovljenih programih poklicnega izobraževanja

Zaključni izpit v programih nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja se izpelje v skladu s Pravilnikom o zaključnem izpitu (Ur. l. št. 56/2008) in obsega dva izpita:

- izpit iz slovenščine (italijanščine ali madžarščine na narodno dvojezičnem območju) in
- zaključno delo (izdelek oziroma storitev z zagovorom), kjer dijaki izkažejo poklicne kompetence.

Ocenjevanje obeh izpitov poteka interno in ga izpeljejo učitelji na šoli.

Zaključni izpit opravljajo vsi dijaki ne glede na vrsto učne pogodbe (individualna, kolektivna) ali ne glede na status (redno ali izredno izobraževanje). Kandidati ga opravljajo na šolah, kjer so vpisani. Ob pisnim izpitih so navzoči nadzorniki, izdelavo izdelka oziroma storitve spremlja mentor, zagovor pa poteka pred šolsko izpitno komisijo. V to komisijo je lahko imenovan tudi zunanji član iz vrst delodajalcev iz seznama, ki ga določi Državna komisija za zaključni izpit.

Zaključno delo obsega največ 50 ur dijakovega dela in je ovrednoteno z dvema kreditnima točkama. Teme zaključnega dela morajo biti čim bolj povezane z realnim delovnim okoljem. Z zaključnim delom kandidati izkazujejo poklicne kompetence. Izkažejo jih z izdelavo izdelka oziroma opravljanjem storitve, za to pa potrebujejo teoretično in praktično znanje in spretnosti. Izpit iz zaključnega dela se konča z zagovorom, ki se navezuje na izdelek oziroma storitev. Glede na obseg in vsebino se izvaja individualno ali skupinsko. O tem odloča šolska komisija. Če se zaključno delo izvaja skupinsko, pomeni, da dela vsak kandidat v okviru skupne naloge točno določene naloge, ki jih je mogoče oceniti. Vsi kandidati, ki so vključeni v skupinsko delo, pa morajo poznati skupne cilje.

Zaključno delo se izvede v skladu z izpitnim katalogom in zajema tele faze:

- načrtovanje,
- izvedbo (izdelava izdelka oziroma opravljanje storitve),
- vodenje dokumentacije in zagovor.

Priprave na zaključno delo potekajo v zadnjem letniku med poukom. Posamezna faza zaključnega dela se lahko izvaja tudi pred šolsko izpitno komisijo. Zaključno delo ocenjuje mentor, pri ocenjevanju pa lahko sodelujejo tudi drugi učitelji in strokovni delavci, če tako določi šolska komisija.

Izpiti se ocenjuje z ocenami od 2 do 5 in opisno oceno »ni opravil«. Ocene se pretvorijo v točke. Kandidat opravi zaključni izpit, ko doseže pozitivno oceno pri obeh izpitih zaključnega izpita. Splošni učni uspeh se določi v točkah tako, da se seštejejo ocene izpitov in se vsota deli s številom izpitov in se zaokroži na eno decimalko. Kandidat, ki doseže najvišje mogoče število, doseže izjemen splošni uspeh.

Poklicna matura v programih za pridobitev srednje strokovne izobrazbe

Poklicna matura se izvede v skladu z Zakonom o maturi (Ur. l. št. 115/06) in drugimi podzakonskimi dokumenti: novim Pravilnikom o poklicni maturi (Ur. l. št. 44/2008), Maturitetnim izpitnim katalogom za tekoče šolsko leto, predmetnimi izpitnimi katalogi ...

V letošnjem šolskem letu, junija 2009, bodo prvi kandidati (prenovljeni programi poklicno-tehniškega izobraževanja Avtoservisni tehnik, Hortikulturni tehnik in Kmetijsko-podjetniški tehnik) opravljali poklicno matura v spremenjeni obliki. Drugačen je izpit iz drugega predmeta, ki povezuje vse strokovne module in uporabo splošnoizobraževalnega znanja v programu. Pri izpitu naj bi kandidati izkazovali temeljno strokovno-teoretično znanje.

Izpiti iz drugega predmeta se izvedejo v skladu z novimi predmetnimi izpitnimi katalogi, ti so pripravljene v skladu z metodologijo, ki jo je sprejela, na predlog Centra RS za poklicno izobraževanje, Državna komisija za poklicno matura. Ob pripravi katalogov smo znova naleteli na pomanjkanje ustreznih strokovnjakov. Izkazalo se je, da so katalogi najšibkejši v dveh ključnih elementih: opredelitev znanja in spretnosti na posameznih stopnjah zahtevnosti in primeri izpitnih vprašanj, nalog, izdelkov oziroma storitev.

Že od vpeljave poklicne mature se kaže potreba po oblikovanju ustrezne mreže delovnih strokovnih komisij, njihova pglavitna naloga bi bila razvoj preverjanja in ocenjevanja znanja v poklicnem in strokovnem izobraževanju. Žal ostaja samo pri ugotovitvah in vsakoletnih predlogih Državne komisije za poklicno matura.

Strokovne komisije za drugi predmet poklicne mature bi omogočile vzpostavitev organiziranosti za načrtovanje strokovnega dela, potrebnega za implementacijo rešitev v prenovljenih programih in za pospešen strokovni razvoj po-

klicnega in strokovnega izobraževanja. Ena od nalog teh skupin bi bila priprava predmetnih izpitnih katalogov za drugi in za četrti predmet poklicne mature.

Ugotovitve

V zadnjih letih je bilo področje ocenjevanja in zaključevanja deležno številnih normativnih in konceptualnih sprememb. Najprej so bile dejavnosti usmerjene v pripravo novega koncepta ocenjevanja in zaključevanja ter v pravo pravnih podlag (po dveh poskusih je nastal sedaj veljavni pravilnik o ocenjevanju, pravilnik o zaključnih izpiti, pravilnik o poklicni maturi), novih izpitnih katalogov za zaključni izpit, novih predmetnih izpitnih katalogov za drugi in četrti predmet poklicne mature. Pozneje so se dejavnosti usmerile v uresničevanje novosti, ki se še vedno izvajajo.

Ugotovitve s področja ocenjevanja in zaključevanja so spodbudne, kljub temu pa učitelji opozarjajo tudi na nekatere pomanjkljivosti, ki jih bo treba odpraviti.

Povečala se je avtonomija učiteljev, kar je prineslo zadovoljstvo pa tudi potrebo po dodatni usposobljenosti in odgovornosti učiteljev in šole. Glede na večanje avtonomije šol bi bilo smiselno na nacionalni ravni opredeliti nacionalne standarde znanj.

Individualizacija na ravni ocenjevanja zahteva učiteljevo pregledno spremljanje dijakovih dosežkov.

Za zboljšanje kakovosti izpitov na poklicni maturi si je treba še naprej prizadevati za vpeljavo delne eksternosti tudi pri drugem in četrtem predmetu poklicne mature.

Ugotavljamo, da bo v prihodnje treba nameniti še veliko časa usposabljanju učiteljev za izvajanje ciljnega in kompetenčno načrtovanega pouka.

Sklep

Na srednjih poklicnih in strokovnih šolah potekajo pomembni premiki v ocenjevanju. Nov koncept ocenjevanja in zaključevanja bo mogoče uveljaviti le, če bodo učitelji usposobljeni za nove pristope, ki upoštevajo sodobna pedagoška in psihološka spoznanja. Da bodo rezultati res takšni, kot si jih želimo, bo potrebna še okrepljena podpora šolam pri pridobivanju novega, predvsem metodično-didaktičnega znanja. Za usposobljenost učiteljev bomo morali v prihodnjih letih na področju kompetenčnega ocenjevanja še veliko narediti.

Za uresničitev zastavljenih novosti je potrebno usklajeno delovanje vseh akterjev, odgovornih za kakovost poklicnega in strokovnega izobraževanja:

- države, ki pripravlja nove normativne podlage;
- Centra Republike Slovenije za poklicno izobraževanje, ta skrbi za razvoj ustreznih strokovnih podlag, ki so podlaga za sodobne, kompetenčno zasnovane izobraževalne programe;
- nacionalnih institucij, ki šolam dajejo pomoč pri razvoju strokovnega osebja

in vzpostavljanju avtonomije;

- vodstev šol in učiteljev, ki so naklonjeni zastavljenim spremembam in vstopajo na pot sodobne poklicne šole;
- socialnih partnerjev, ki se zavedajo skrbi za svoje prihodnje zaposlene.

Literatura

Izhodišča za pripravo izobraževalnih programov nižjega in srednjega poklicnega in srednjega strokovnega izobraževanja (2001).

Kurikul na nacionalni in šolski ravni v poklicnem in strokovnem izobraževanju (2006). Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Načrt ocenjevanja znanja (2007). Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Ocenjevanje v novih programih srednjega poklicnega in srednjega strokovnega izobraževanja (2006). Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Poročilo o spremljanju odprtega kurikula v novih in prenovljenih izobraževalnih programih poklicnega izobraževanja »avtoserviser, mehatronik operater, grafični operater, avtokaroserist, frizer, mizar, kuhar, natakak in računalnikar« (2008). Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Priprava izvedbenega kurikula (2007). Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Rutar Ilc, Z. (2003). Pristopi k preverjanju in ocenjevanju. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Zaključno poročilo o poteku poskusnega izvajanja izobraževalnega programa Avtoserviser (2007). Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Zaključni izpiti v novih programih srednjega poklicnega izobraževanja (2007). Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje.

Breda ZUPANC (National Vocational Education Centre, Slovenia)

AUTONOMY AND RESPONSIBILITY IN THE NEW PROGRAMMES OF SECONDARY VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING

Abstract: In Slovene secondary schools the autonomy is a continuous process, which is being developed, implemented and realised by means of school curriculum. School curriculum is strategic document of a school which is prepared by a team of teachers on the basis of the National Curriculum. The latter is prepared on the basis of the Starting points for curriculum development in lower and upper secondary vocational education and training and in secondary technical education (2001). The employers from the local area also need to be drawn into cooperation because the aims of the national curriculum cannot be operationalised without them. The team of teachers is autonomous and fully responsible for the allocation of the hours to individual programme units. Open curriculum (20% of the hours) is based on the needs of the local area. The assessment plan is created on the basis of the school curriculum the the team of teachers and it contains the activities planned by the teachers and expert workers of the school. These activities are supposed the help them achieve the set goals as well as help them assess knowledge and skills. The teachers have to use their professional knowledge to decide how to assess competences, and/or measure the progress of individual students

Keywords: national curriculum, school curriculum, open curriculum, assessment plan, the teachers team responsibilities.